

Мовна картина світу в умовах глобальних змін

План

Вступ.....	3 – 4
<u>Розділ 1.</u> Мовна картина світу як об’єкт вивчення у психолінгвістиці	
1.1. Поняття <i>картина світу</i>	5 – 12
1.2. Мовна та концептуальна картини світу: спільне та відмінне.....	7-11
<u>Розділ 2.</u> ПАНДЕМІЯ, КАРАНТИН, КОРОНАВІРУС, COVID-19 та ІНФОРМАЦІЯ у мовній картині світу українців	12
2.1. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження мовної картини світу.....	12-14
2.2. Класифікація реакцій	14-18
2.3. Структура асоціативних полів.....	18-21
2.4. Лексичне та асоціативне значення слів-стимулів.....	21-23
ВИСНОВКИ.....	24-25
ЛІТЕРАТУРА.....	26-27

ВСТУП

Розвиток міжкультурних контактів, звуження кордонів, безперешкодна комунікація та багато іншого спричиняють зміни, що відбуваються у світі та в людині. Кожна така зміна вимагає нового переосмислення, що стає можливим завдяки новим напрямкам у мовознавстві таким як психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, етнолінгвістика та інші. Значне пришвидшення процесу комунікації та різних глобальних змін зумовлюють потребу дослідження специфіки сприйняття й усвідомлення людьми нових понять, визначення місця лексичних засобів у системі знань про світ та його розуміння.

Все більше зацікавлення в сучасній науці викликає "людина в мові". На сучасному етапі розвитку лінгвістичних досліджень більшість вчених констатує зміну наукової парадигми, називаючи її антропоцентричною.

Зміни, що відбуваються у сучасному світі, мають величезний вплив на економічний, політичний, а головне на психологічний розвиток суспільства. Всі ці зміни знаходять своє відображення і в мовно-концептуальній картині світу носіїв мови. Тому вбачаємо доцільним дослідити за допомогою вільного асоціативного експерименту, яке місце у картині світу займають такі поняття, як *пандемія, карантин, коронавірус, інформація та Covid-19*.

Виникає необхідність аналізу аспектів, які є новими не лише у лінгвістиці, а й впливають на подальший розвиток людства в цілому. Цим зумовлена **актуальність** нашого дослідження.

Мета – відтворити фрагмент мовної картини світу українців на основі результатів, вільного асоціативного експерименту. З поставленої мети випливає потреба виконати такі **завдання**:

- порівняти мовну та концептуальну картини світу;
- встановити коло інформантів, підготувати та провести експеримент;
- класифікувати отримані реакції;
- виокремити ядро та периферію слів-стимулів;

- відтворити асоціативне значення стимулів та порівняти його з лексичним значенням;

Об'єкт дослідження – семантична структура слів-стимулів *пандемія, карантин, коронавірус, інформація* та *Covid-9* у мовній картині світу українців.

Предмет – структурна організація асоціативних значень стимульних понять.

Матеріалом дослідження послужили 1800 реакцій, отримані в результаті вільного асоціативного експерименту, проведеного онлайн за допомогою системи google forms.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Методи дослідження. Матеріал до написання наукової роботи зібрано за допомогою асоціативного експерименту. Отримані результати проаналізовано методом аналізу дефініцій та методом кількісного аналізу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що: уперше досліджено семантичну структуру слів-стимулів *пандемія, коронавірус, інформація, Covid -19* та *карантин* за допомогою вільного асоціативного експерименту.

РОЗДІЛ 1. МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ У ПСИХОЛІНГВІСТИЦІ

1.1. Поняття *картина світу*

Вперше термін «картина світу» згадуються Г. Герцем на межі XIX та XX ст. як сукупність «внутрішніх образів зовнішніх об'єктів, що служать для виведення логічних суджень відносно поведінки об'єктів» [10]. Але у поглядах щодо часу виникнення та автора терміну у науковців наразі нема однастайності і чіткої позиції, в інших джерелах можна побачити Л. Вітгенштайна, як творця цього терміна. Як зазначає В. Руднєв, що на цілісність світобачення Л. Вітгенштайна суттєво вплинув Г. Герц своєю працею «Принципи механіки», тому можна зробити логічний висновок, що термін *картина світу* є запозиченням та переосмисленням через призму іншого філософського світогляду.

Картина світу – це результат, фінальний опис людиною навколишнього середовища. Розуміння картини світу (німецькою – *Weltbild*, англійською – *world view*) є інваріативним. Термін широко використовується у семіотиці, культурології, філософії, психології та суміжних науках. Як про це писала І. Живіцька у своїй роботі «Мовна картина світу як зображення реальності», картина світу – це «глобальний образ, вона являє собою основу світобачення, світовідчуття і реалізується в різноманітних формах людської поведінки, до яких належить і людська мова» [7, с. 20]. Це реальність, посеред якої живе людина, і якщо звернутися до роботи М. Гайдеггера, у виразі «картина світу» світ виступає «загальним сущим», а не чимось суб'єктивним. «Суще» не визначається територією чи природою, воно є всім. Людина – це призма, через яку сприймається світ, але «основа світу не залежить від того, яке до неї відношення думаючого». М. Гайдеггера не влаштовує сприйняття людиною картини світу як чогось намальованого і він формулює це так: «Картина світу, сутнісно зрозуміла, означає не картину, яка зображає світ, а світ зрозумілий як картина», що ще раз відбиває обмеженість людського світосприйняття, через що й потрібно використовувати подібні метафори [18, с. 8]. Людина не може

думати абстракціями, і тому кожна асоціація, кожне слово має нести, хоча б на рівні підсвідомості, якусь фізичну суть. Картина світу – саме такий варіант обирають філософи для пояснення цього феномену.

В. Руднев підкреслює синонімічність термінів *модель світу* і *картина світу* в семіотиці й антропології та припускає, що термін *Weltbild* (нім.), вжитий Л. Вайсгербером незалежно від «картини світу» Л. Вітгенштайна, є частково аналогічними [2]. О. Радченко стверджує, що *Weltbild* українською перекладається як «світосприйняття» (рос. «миросозидание»), тобто світопізнання за допомогою спеціальних засобів мови у певному соціумі [12, с. 112].

Науковці, в особливості дослідники лінгвокультурології, виокремлюють два типи картини світу: мовну та концептуальну. Мовна картина світу – це система взаємопов'язаних лінгвістичних одиниць, що відображає загальний стан речей у внутрішньому світі людини та її зовнішньому навколишньому середовищі. Концептуальна картину світу є масштабнішою за мовну і вбирає в себе ще систему смислів, що втілена за допомогою слів-концептів. Концепти, що є у концептуальній картину світу, утворюють концептосферу, проте мова використовує мовні знаки, що утворюють мовний (семантичний) простір.

За американськими когнітивістами мовну картину світу також називали «концептуалізацією світу у мові». Для того, щоб розібратися, який сенс має термін та для чого він існує, буде правильним зрозуміти взагалі концепт мови у цьому питанні. В. Гумбольдт стверджував, що в «кожній природній мові є характерний тільки для неї огляд світу». Ментальність та менталітет народу, його традиції та свята, генний код нації – всі ці фактори складають повну картину світосприйняття людини. Але одним із найважливіших впливових складників є саме мова. «Всяка мова, – писав В. Гумбольдт, – позначаючи окремі предмети, насправді творить: вона формує для народу, який є її носієм, картину світу».

Американська етнолінгвістика висунула гіпотезу лінгвістичної відносності, що мала назву Сепіра-Уорфа (концепція, розроблена в 30-х роках

XX ст., де мова визначає мислення і спосіб пізнання світу), за якою не тільки мова залежить від культури, а й тип культури є наслідком розвитку мови. Такі явища надають можливість створення картини світу лише при співзалежності мови та культури.

Ще один термін, який з'являється у філологічних дослідженнях – *лінгвокультура*, що вживається для позначення фіксованої частини культури певною мовною культурою, у якій співіснують явища мови та культури. Через це у центрі уваги дослідників з'являється і нова лінгвістична галузь – лінгвокультурологія. Лінгвокультурологія ґрунтується на репрезентації мовного спектру культури, тобто намагається вирішити проблема дослідження саме мовної картини світу.

Отже, мовна картина світу – це «спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу; інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами» [10].

1.2 Мовна та концептуальна картини світу: спільне та відмінне

Науковці стверджують, що мовна картина світу кожного народу має певні особливості. Мовна модель за своєю природою є вторинною після концептуальної. Мовна картина світу *пояснює* концептуальну. В. Телія уявляє мовний тип як інформацію, розсіяну по концептуальному каркасу та пов'язану з формулюванням понять за допомогою маніпуляції мовними одиницями. Для нього мовна картина світу не має чітких кордонів [16].

Концептуальна картина світу перетворюється у мовну модель за допомогою засобів мови. Вони відрізняються засобами створення: перша – про уявлення та концепти, друга – мовні одиниці. У концептуальній картині наявність невербальних засобів вираження і у мовній наявності лінгвістичних засобів творення оригінальних, загальних рис та національних відтінків складають принципову відмінність між ними.

Мовознавці підкреслюють, що мова – це, насамперед, забезпечення потреб соціуму у комунікації та соціалізації. На виконання саме цих завдань і направлені її основні виконувані функції. В цьому і допомагає мові й мовна картина світу, яка є прямим продуктом мови та її носіїв. Емоційне забарвлення, менталітет, національна психологія та національні ідеї, побут та право – абсолютно все складається у мовну картину, у той час, коли концептуальна не є прив'язаною до народу, а залишається глобальною ідеєю людства. Кожна мова та її одиниця зорієнтована пояснити концепцію світогляду, довкілля, стаючи лінгвістичним описом цього явища. Одиниця стає дефініцією явища, а як наслідок, щоб пояснити слово, явище стає його тлумаченням. Отже, концептуальна та мовна картини світу є взаємопов'язаними і не мають сенсу існування одна без іншої, тому важливо розуміти обидва явища як різні, але у тісному взаємозв'язку.

Мовне оволодіння світом та його пізнання за Л. Вайсбергером називається у психолінгвістиці «вербалізацією світу». Мова дає людині змогу поєднати увесь її досвід, у тому числі і історичний, у єдину картину, і людина змушена забути, як вона раніше сприймала навколишній світ без мови. Дослідник розглядав мову як творця, інструмент сприйняття світу у свідомості і підсвідомості людини. Цю ж ідею розвинули Сепір і Уорф у гіпотезі лінгвістичної відносності, згідно з якою етнічні особливості мови напряду впливають на сприймання світу та мислення. Вони стверджували, що саме особливості мови впливають на те, що бачення світу стає суб'єктивним. Мова стає інструментом сприйняття та систематизації досвіду, на це впливають мовні конструкції та лексичні зв'язки.

Звідси випливає, що чуттєве сприйняття реальності визначається саме ментальними здібностями людини. Ментальні уявлення можуть корелюватися залежно від культурних та мовних систем, різних соціальних та психологічних умов.

Соціолінгвістика вивчає взаємовплив соціальних екстралінгвістичних засобів на мовленнєву поведінку у різних ситуаціях, а як наслідок – на

розвиток мови, її структуру, систему та функціонування. Беручи до уваги те, що мова є відображенням суспільного розвитку, ця галузь розглядає людські відмінності та відмінності мов через призму соціальних статусів та ролей. *Етнопсихолінгвістика* вивчає особливості мовної картини світу, які зумовлені національними та культурними тонкощами мовленнєвої діяльності та поведінки. *Психолінгвістику* ж цікавить насамперед «людина в мові» та мовна свідомість.

Концептуальна картина світу – це зображення світосприйняття у свідомості людини не за допомогою слів, як у мовній, а за допомогою системи концептів. Концепти (когнітивні універсалиї) – це універсальні, загальні знання про навколишній світ у вигляді абстрактних понять. Якщо у мовній картину світу використовується виключно мова як інструмент світосприйняття, то тут інформація не обмежена лише абеткою. Концепти ж є матерією, яка виходить за рамки мовних здібностей, включаючи в себе різноманітні варіанти перегляду світу. Розуміючи, яка різниця між двома явищами, можна виділити спільні та відмінні риси.

Основною спільною характеристикою є сам феномен. Як з точки зору мовної, так і з концептуальної, картина світу – це судження про зовнішній світ через деякі конкретні твердження. Але тут одразу можна виокремити декілька відмінностей, які пояснюють всю суть різниці між явищами.

Погоджуємось із Ж. Соколовською у тому, що концептуальна картина світу постійно розвивається, еволюціонує разом з самою людиною, в той час як мовна містить не тільки наукову основу, а й повсякденні, розмовно-побутові знання та художні марновірства, міфи та фантазії [14, с. 3-6]. Концептуальний тип не спирається на мову, якою володіє людина, натомість мовна картина, через те, що є повністю антропоцентричною, залишається оригінальною для кожної народності, тому що кожна мова має свої оригінальні особливості. Вона несе оціночні судження, і доказом того може бути існування такого поняття, як мовний стереотип. Мовна картина світу є

більш традиційною, і через надлишкову детальність іноді може бути навіть застарілою.

На відміну від концептуального типу, який є масштабним та об'єктивним, мовний тип є фіксованим, тобто всі граматичні, лексичні, синтаксичні та пунктуаційні групи є усталеними. Всі значення лінгвістичних одиниць складають «сукупний семантичний простір», що є відповіддю на «концептосферу» когнітивних універсалій. Як стверджує А. Уфімцева, концептуальна модель є поняттєвою, у той час мовна – структурована у межах конкретної мови, закріплена у певних мовних категоріях [17, с. 110]. Аналогічних поглядів дотримується і В. Жайворонок: «Мовна картина світу – це мозаїкоподібна польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку» [6, с. 15].

Висновок до розділу 1: Свідомість соціуму складає свій образ світу, який є конкретно для них об'єктивною оцінкою реалій, у якому живе певне суспільство.

Картина світу – це система світосприйняття людини навколишнього середовища. Існують дві моделі світовідчуття – концептуальна та мовна картини світу. Мовна картина світу – це відбиття людського сприйняття світ засобами мови. Концептуальна картина світу – це зображення світосприйняття у свідомості людини не за допомогою слів, як у мовній, а за допомогою системи концептів. Незважаючи на відмінності обох моделей, обидві є взаємопов'язаними.

Мовна картина світу є антропоцентричною, хоч і ґрунтується на концептуальній, вона вбирає в себе не всі її складові. Вона оціночна, має національні особливості, дослідження саме мовної картини світу є дуже важливою ланкою у психолінгвістиці та у когнітивній лінгвістиці. Вона

допомагає зрозуміти типи мислення абсолютно кожної людини і дізнатися причини виникнення національних відмінностей.

Для соціальних та психологічних досліджень питання мовної картини також ще залишається відкритим і дуже важливим. Мовознавці зможуть допомогти підняти рівень психологічної галузі, дослідивши причини та наслідки мовної та концептуальної картин світу та їхнього впливу та людську свідомість.

РОЗДІЛ 2. ПАНДЕМІЯ, КАРАНТИН, КОРОНАВІРУС, COVID-19 та ІНФОРМАЦІЯ у мовній картині світу українців

2.1. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження мовної картини світу

Здібність до асоціювання є однією з основних ознак творчої сторони мислення людини. Асоціації – це ключ до вивчення мовної свідомості та світосприйняття людини. Асоціативний експеримент (АЕ) – це прийом, спрямований на виявлення асоціацій, що склалися у індивіда в його попередньому досвіді [3, с. 53]. Такий експеримент надає змогу виокремити різного типу реакції на відповідні стимули (слова, вигуки, малюнки, відео/аудіоматеріали). Дослідження набуло популярності у ХХ ст. як метод пізнання свідомості людини. Одні дослідники вважають, що на асоціативний фон залежить від досвіду індивідууму (Г. Щур, Б. Плотніков), в той час як інші притримуються ідеї залежності від психічного характеру (Ф. Галтон, В. Вундт) або взагалі вказують на культуру та історію народу, частиною якого є індивідуум (А. Сахарний, А. Залевська) [15].

Асоціативний експеримент поділяється на 3 типи [3, с. 54]:

- *Вільний*, в якому респонденту пропонують відповісти першим словом, який спадає на думку на певний стимул.
- *Керований*, тобто є критерії для обмеження реакції індивідууму, наприклад, відповідь має бути лише іменником чи прикметником.
- *Ланцюговий*, у такому асоціативному експерименті немає не тільки обмежень у мовленнєвому аспекті, а й в кількісному, що означає, що кількість реакцій на стимул є необмеженою.

Як стверджує відомий психолінгвіст О. Леонтьєв, ланцюговий тип є послідовністю окремих мовних реакцій випробуваного на запропонований стимул [9, с. 53]. Кожен з типів має свої недоліки та переваги та свій функціонал, тобто вирішує конкретне коло питань.

У нашому дослідженні ми обрали саме вільний асоціативний експеримент. Вільний асоціативний експеримент (далі – ВАЕ) дає можливість

зібрати цінний мовний матеріал, який є основою для відтворення сучасної мовної картини світу українців.

За допомогою ВАЕ можна спостерігати за змінами у концептуальній та мовній картинах світу людини та соціуму у цілому. У різний період свого життя кожна особистість буде реагувати на подразники по різному, а навколишнє середовище буде створювати підґрунтя для цього.

Асоціативний експеримент – це ідеальний інструмент для масового збору реакцій. Цей метод є водночас простим та дуже цінним з погляду отриманих даних.

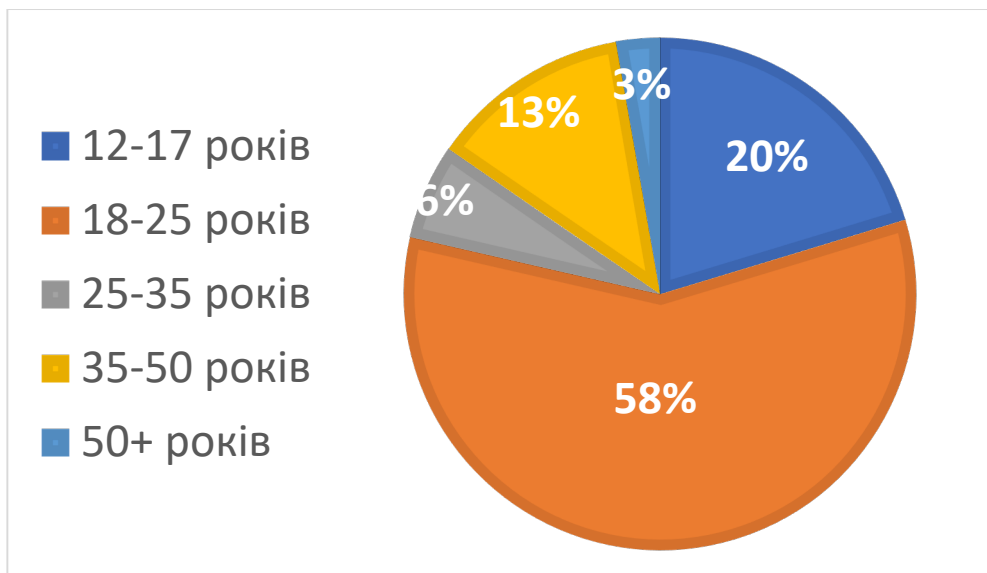
2020 рік став особливим не лише для українців, а й потягнув низку кардинальних змін в історії людства. Пандемія швидко поширилась на усіх континентах, що позначилось у всіх сферах житті людини. Для того, щоб простежити, які відбуваються зміни у мовній та концептуальній картині світу людини, спричинені такими глобальними подіями як Covid-19 та пандемія, провели вільний асоціативний експеримент за допомогою онлайн-анкети (створеної у Google Forms). В експерименті взяло участь 300 осіб різних вікових категорій (див. діаграма 1).

Для проведення вільного асоціативного експерименту нами було виокремлено 5 стимульних лексем: ПАНДЕМІЯ, COVID-19, КАРАНТИН, ІНФОРМАЦІЯ, КОРОНАВІРУС. Ці поняття є ключовими в сучасному медіапросторі, й не лише українському.

В онлайн анкеті респонденти зазначали свій вік, стать та відповідали першим словом, що спадало на думку після прочитання стимулу.

Діаграма 1

Поділ на вікові групи

У дослідженні прийняли участь 300 осіб, серед яких 44% чоловіків та 56% жінок.

2.2. Класифікація реакцій

1. На сьогодні не існує універсальної класифікації для аналізу асоціацій. У нашій роботі взяли за основу попередні класифікації (Д. Терехова, Л. Кушмар та інші). В основу поділу реакцій було взято класифікацію, використану у роботі дослідниці О. Денисевич [5]. Ця класифікація зосереджується на виявленні вербальних зв'язків між словом-стимулом та реакцією в асоціативному полі. В ході дослідження нами було виокремлено 11 типів реакцій: 1) парадигматичні; 2) синтагматичні; 3) тематичні; 4) словотвірні; 5) фонетичні; 6) власні назви; 7) ремінісцентні; 8) аббревіатури;

; 9) емоційно-оцінні ПАНДЕМІЯ – *страх* 18; *смерть* 8; *жах* 3; *хаос* 3; *задовбала* 2; *паніка* 2; *брехня*; *загроза*; *біль*; *лихо*; *депресія*; *неприємне*; *тривога*;; 10) іншомовні КАРАНТИН – *forbidden holidays*;; 11) нецензурні.

2. ПАРАДИГМАТИЧНІ РЕАКЦІЇ – цей тип вказує на семантичний зв'язок стимулу та реакції, наприклад: *ліс* – *лісочок*. Також такі реакції дуже часто виступають синонімом до слова-стимулу, наприклад: ПАНДЕМІЯ – *епідемія* 3 (3 – кількість повторювань реакції в асоціативному полі); ПАНДЕМІЯ – *поширення* 3.

Серед парадигматичних реакцій виділяють ще так звані «дзеркальні» реакції, тобто стимул та реакція можуть мінятися місцями і ставати один одним асоціатами, наприклад: COVID-19 – *коронавірус* 5; КОРОНАВІРУС – *COVID-19* 13; ПАНДЕМІЯ – *коронавірус* 25; КОРОНАВІРУС – *пандемія* 14.

3. СИНТАГМАТИЧНІ РЕАКЦІЇ – тип асоціації, коли реакція зі стимулом утворюють словосполучення, наприклад: ПАНДЕМІЯ – *масова*, *всесвітня*; ІНФОРМАЦІЯ – *недостовірна* 3, *неправдива* 3, *фейкова*; Такі реакції вказують на ознаку стимулу, описуючи його. Наступні реакції вказують на дію, до якої спонукає підсвідомість людини як реакція на стимул, наприклад: ІНФОРМАЦІЯ – *фільтрувати*; ІНФОРМАЦІЯ – *досить*; ПАНДЕМІЯ – *сидіти вдома*; ПАНДЕМІЯ – *пройде*.

4. ТЕМАТИЧНІ РЕАКЦІЇ – тип реакції людини, коли внаслідок граматичного впливу на реакцію в поєднанні зі словом-стимулом може утворитися словосполучення, наприклад: COVID-19 – *епідемія* 3 (епідемія COVID-19); ІНФОРМАЦІЯ – *захист* (захист інформації);

5. ФОНЕТИЧНІ РЕАКЦІЇ – або ще їх називають звукові, найчастіше це реакції, які є співзвучними зі словом-стимулом і не утворюють з ним певного семантичного зв'язку, наприклад: ПАНДЕМІЯ – *панда*; КОРОНАВІРУС – *коробка віндос* 3;

6. ВЛАСНІ НАЗВИ виникають як реакція досить часто, особливо беручи до уваги те, що деякі з представлених стимулів також були власними назвами. Зустрічалися такі реакції: COVID-19 – *Китай* 4 (географічні реакції);

COVID-19 – *Зеленський* (реакції-персоналії); КОРОНАВІРУС – *Corona extra 2*; ІНФОРМАЦІЯ – *Google 2*; *Фейсбук 1* (назви відомих корпорацій); COVID-19 – *Корпорація монстрів* (назва мультфільму);

7. СЛОВОТВІРНІ РЕАКЦІЇ – це ті реакції, що мають один корінь зі стимулом, наприклад: КОРОНАВІРУС – *корона 20*; КОРОНАВІРУС – *вірус 11*; Також реакції, що відносяться до цієї категорії, можуть утворювати нове слово, наприклад: ІНФОРМАЦІЯ – *інфо, інфа*.

8. РЕМІНІСЦЕНТНІ РЕАКЦІЇ – це реакції, які є крилатими виразами, афоризмами, цитатами, наприклад: COVID-19 – *3 новим роком*; ІНФОРМАЦІЯ – *Кто владеет информацией, тот владеет миром* (деякі реакції є російськомовні, тож їх можна віднести і до групи «іношомовних реакцій»).

9. АБРЕВІАТУРИ – тобто реакція в людини виступає у вигляді аббревіатури, наприклад: ІНФОРМАЦІЯ – *ЗМІ 16*; COVID-19 – *ГРЗ*; COVID-19 – *H2O*;

10. ЕМОЦІЙНО-ОЦІННІ РЕАКЦІЇ зустрічаються у дослідженнях досить часто і вони містять у собі негативну чи позитивну оцінку. У даному дослідженні домінували **негативні реакції** на слова-стимули: ПАНДЕМІЯ – *страх 18*; *смерть 8*; *жах 3*; *хаос 3*; *задовбала 2*; *паніка 2*; *брехня*; *загроза*; *біль*; *лихо*; *депресія*; *неприємне*; *тривога*; COVID-19 – *смерть 12*; *страх 6*; *небезпека 4*; *жах 2*; *жахливо*; *кара*, *депресія*; *терпіння*; ІНФОРМАЦІЯ – *брехня 2*; *маніпуляція 2*; КАРАНТИН – *нудьга 5*; *втома 2*; *замкнений простір*; *самотність*; *жах*; *смуток*; *страх*; *зло*; *усамітнення*; *погано*; *злість*; *абсурд*; *зусилля*; КОРОНАВІРУС – *набридло 7*; *смерть 6*; *страх 5*; *погано 3*; *паніка 2*; *небезпека 3*; *переляк*; *жах 3*; *жертви*; *хаос*; *тривога*; *брехня*;

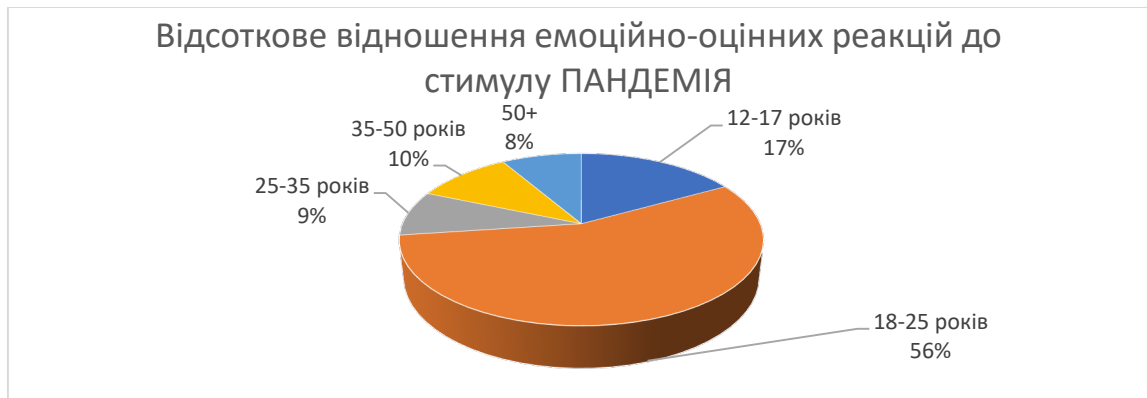
Але у результатах дослідження були й **позитивні реакції**: ІНФОРМАЦІЯ – *сила 4*; *добро*; *користь 5*; *владсть*; *клас 2*; *цінність*; *розвиток*; *спокій*; КАРАНТИН – *правильно*; *як раз для мене 2*; *відпочинок*; *безпека 3*. В деяких відповідях присутній певний сарказм: ПАНДЕМІЯ –

класс; браво; перемога; COVID-19 – супер, брависсимо; КОРОНАВІРУС – супер.

11. ІНШОМОВНІ РЕАКЦІЇ – цей тип вбирає в себе всі іншомовні реакції, в нашому випадку – російськомовні та англомовні: ПАНДЕМІЯ – *lockdown*; ІНФОРМАЦІЯ – *information*; КАРАНТИН – *forbidden holidays*; КОРОНАВІРУС – *home delivery*; ПАНДЕМІЯ – *заточение; беда; обескураженность; очищение; безэмоциональность; привык; всемирный заговор*; COVID-19 – *крыса; тревожность; чистка населения*; ІНФОРМАЦІЯ – *развитие; обучение; вранье; власть; правдивость*; КАРАНТИН – *безопасность; скучно 2; пытка; сковывание*; КОРОНАВІРУС – *маленький, заговор; боль; способ; потери; глупость; надоело 7*. КОРОНАВІРУС – *найс 3*; КАРАНТИН – *ремоут 2*; ПАНДЕМІЯ – *локдаун 4*; ІНФОРМАЦІЯ – *фейк 4*;

12. НЕЦЕНЗУРНА ЛЕКСИКА – цей тип реакцій, які відносимо до нецензурної лексики. Реагування нецензурною лексикою можемо віднести також до вербального типу емоційних реакцій негативного забарвлення. Рахуючи від усіх відповідей, у відсотковому відношенні до стимулу ПАНДЕМІЯ таких реакцій було 1,6%; COVID-19 – 2%; ІНФОРМАЦІЯ – 0,3%; КАРАНТИН – 1%; КОРОНАВІРУС – 1,6%.

Беручи до уваги емоційно-оцінні реакції, то цей тип складає 19,3% від усіх результатів по слову-стимулу ПАНДЕМІЯ. Цей тип займає дуже важливу та значну частину дослідження, тому що саме за допомогою Вільного асоціативного експерименту можна прослідити за зміною картини світу людини, а як наслідок – за психоемоційним станом людини як частини соціуму. Серед молоді (18-25 років) спостерігається найбільша тенденція висловлювати свої емоції через вербальні засоби, вони займають 56% від усіх емоційно-оцінних реакцій до стимулу ПАНДЕМІЯ. Але потрібно враховувати, що ця група є найбільшою серед усіх.

Серед групи 50+ емоційно-оцінні реакції займають 62,5% від усіх реакцій асоціативного поля на стимул ПАНДЕМІЯ, тобто 5 із 8 відповідей реагують на стимул емоційними асоціаціями, причому усі ці реакції мають негативне забарвлення.

Для порівняння, у наймолодшій групі усього 60 відповідей, серед яких лише 10 відносяться до емоційно-оцінного типу. Тобто, це 16,6% відсотків від усіх результатів для цього стимулу.

Такі результати пов'язані з тим, що мовна картина світу дорослої людини сформована, емоційний стан та світосприйняття стабільні та чіткі. Тому, коли людина чує слово-стимул, вона може чітко сформулювати свої почуття, свою реакцію, тому що керування мовними інструментами вже є не процесом, а навичкою. Людина достатньо досвідчена, щоб описати свої почуття словами та не боїться їх висловлювати. Говорячи про дітей – не так важливо, сформовані принципи чи стабільний емоційний стан, тут має вагу досвід. За своє життя у такому віці здебільшого діти не встигли зіштовхнутися з тим, що вже пережили дорослі, тому ще не вміють виражати емоції словесно. Тому реакції у групі 12-17 років трапляються більш простіші, найчастіше парадигматичні.

2.3. Структура асоціативних полів

Асоціативне поле в своїй структурі має ядро та периферію. Ядром вважаються найчастотніші реакції на слово-стимул, периферією відповідно є менш частотні відповіді. Саме у ядрі найбільша концентрація актуальних

понять для українців у період пандемії 2020.. Ядерні реакції вважають стереотипними і такими, що містять в собі основне асоціативне значення.

В асоціативному полі слова-стимулу **ПАНДЕМІЯ** ядром стала реакція *карантин* з повторюваністю 41 раз. Ядро займає значну частину 14% від загальної кількості реакцій (див. Діаграма 3) відповідно периферію формують реакції, що складають 86% від загальної кількості реакцій.

Діаграма 3

Найбільш сформованим ядром серед 5 стимульних лексем в асоціативному полі слова-стимулу **COVID-19** займає 18% від усіх реакцій. Таку позицію у нашому дослідженні має реакція *вірус* з частотністю 53.

Діаграма 4

Ядерною реакцією для слова-стимулу **ІНФОРМАЦІЯ** є реакція *Інтернет* з повторюваністю 38 разів в асоціативному полі. Ядро займає 13% від загальної кількості реакцій. У цьому асоціативному полі найбільша кількість різноманітних реакцій, які знаходять на ближній та дальній периферії. Поняття *інформація* є більш абстрактним, тому й більше реакцій з

низькою частотністю. Не завжди є співвіднесеність реакцій слова-стимулу ІНФОРМАЦІЯ з пандемією, спричиненою коронавірусом.

Діаграма 5

До слова-стимулу **КАРАНТИН** найчастотнішим словом стала реакція *дім*, що склала 9% від усіх результатів (28 відповідей).

Діаграма 5

Ядром для слова-стимулу **КОРОНАВІРУС** стала реакція *хвороба* із великим відривом від інших, набравши частотність 40 (для прикладу, наступна реакція за частотністю є реакція *маска* з повторюваністю 20 разів).

У цьому дослідженні в асоціативних полях ядро складає від 9% до 18% в асоціативних полях. Структура кожного асоціативного поля є нестійкою та неоднорідною і може змінюватись за умови продовження проведення асоціативного експерименту. Дані експерименту залежать від багатьох чинників такі, як час, вік учасників, емоційного стану, політичної ситуації тощо.

2.3. Лексичне та асоціативне значення слів-стимулів

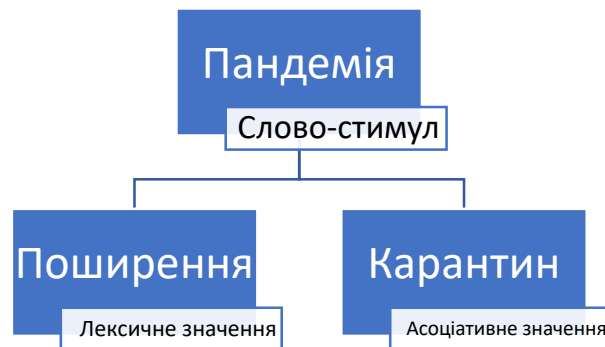
В Академічному словнику української мови знаходимо такі визначення на поняття [11].

1. **Пандемія** – «найвищий ступінь розвитку епідемії, що поширилась на більшість населення однієї чи кількох країн» [11].
2. **COVID-19** (аббревіатура від англ. *CO*rona*VI*rus *D*isease 2019) – коронавірусна хвороба, викликана коронавірусом SARS-CoV-2. Вперше виявлена у людини в грудні 2019 року в місті Ухань, Центральний Китай [19].
3. **Інформація** – «відомості про які-небудь події, чиясь діяльність і т. ін.; повідомлення про щось» [11].
4. **Карантин** – «ізоляція на певний час осіб, хворих на заразну хворобу, або тих, хто мав контакт із такими хворими; адміністративні та медико-санітарні заходи для припинення заразної хвороби» [11].
5. **Коронавірус** – «представник групи вірусів, які мають короткі відростки на оболонці та можуть викликати хвороби у людей і тварин» [11].

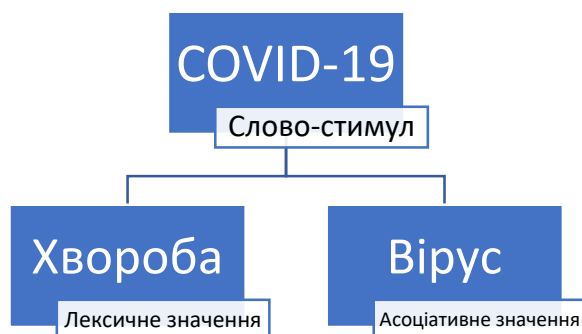
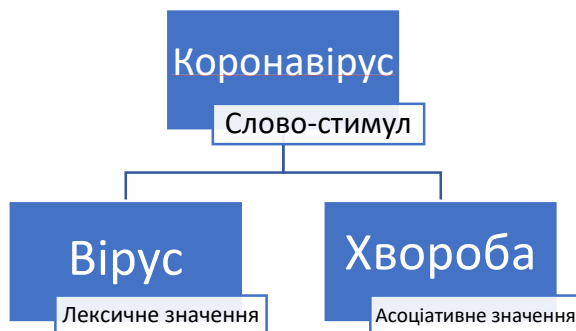
У кожному лексичному значення виокремили ключові поняття, в яких сконцентоване основне значення: **пандемія** – поширення, **COVID-19** – хвороба, **інформація** – відомості, **карантин** – ізоляція, **коронавірус** – вірус. Далі порівнюємо їх із асоціативним значенням.

Визначивши ядро кожного асоціативного поля можемо говорити про асоціативне значення. Для слова-стимулу ПАНДЕМІЯ ключовим поняттям у лексичному значенні є слово **поширення**, а в асоціативному значенні маємо **карантин**, і в цих словах можна прослідити прямий причинно-наслідковий

зв'язок (поширення вірусу – людина вдома на карантині). У лексичному значенні ключовим поняттям є динамічна дія – *поширення*, в асоціативному – маємо карантин, як наслідок пандемії.

Зі словами-стимулами КОРОНАВІРУС та COVID-19 бачимо, як лексичне значення переходить в асоціативне і навпаки.

Для слова-стимулу КАРАНТИН асоціативне значення формується ядерно реакцією *дім*, коли в лексичному значення ключовим поняттям є 'ізоляція'. В асоціативному полі слова-стимулу ІНФОРМАЦІЯ асоціативне значення сконцентроване реакцією *Інтернет*, як джерело отримання

інформації, а у лексичному значенні ключовим поняттям є саме те, що несе в собі інформація – певні 'відомості'.

Висновок до розділу 2:

В ході дослідження нами було виокремлено 11 типів таких зв'язків: 1) парадигматичні: ПАНДЕМІЯ – *епідемія* 3; 2) синтагматичні: ІНФОРМАЦІЯ – *недостовірна* 3, *неправдива* 3; 3) тематичні: COVID-19 – *епідемія* 3; 4) словотвірні: КОРОНАВІРУС – *корона*; 5) фонетичні: КОРОНАВІРУС – *коробка віндос* 3; 6) власні назви: COVID-19 – *Китай* 4; 7) ремінісцентні: ІНФОРМАЦІЯ – *Кто владеет информацией, тот владеет миром*; 8) аббревіатури: COVID-19 – *H2O*; 9) емоційно-оцінні: ПАНДЕМІЯ – *страх* 18; *смерть* 8; *жах* 3; *хаос* 3; *задовбала* 2; *паніка* 2; *брехня*; *загроза*; *біль*; *лихо*; *депресія*; *неприємне*; *тривога*; 10) іншомовні: КАРАНТИН – *forbidden holidays*; 11) нецензурні. Серед яких найчастіше зустрічаються синтагматичні, парадигматичні та емоційно-оцінні реакції.

Найменше емоційних реакцій у віковій групі 12-17 років відповідає більш стереотипно, серед результатів цієї групи найбільшу частину займають парадигматичні реакції, тобто реакції прості, які не несуть емоційної складової, наприклад, ПАНДЕМІЯ – *епідемія*.

Майже всі вікові категорії, крім групи 50+ мали нецензурні вислова. Це спричинено, а наш погляд, по-перше можливістю вільно висловлюватись, адже анкета була анонімною, по-друге, з такими стимулами, як КАРАНТИН, КОРОНАВІРУС та інші, пов'язані негативні переживання та ситуації, тому респонденти могли різко реагувати.

Ядро в асоціативних полях формується від 9% до 18% від загальної кількості реакцій. За умови продовження експерименту частотність реакцій у ядрі зростатиме.

ВИСНОВКИ

Актуальність дослідження мовної картини світу визначається суттєвими змінами, що відбуваються у житті українців та цілого світу у зв'язку з пандемією, що має глобальні наслідки.

Дійшли таких висновків:

1. У роботі визначили мовну картину світу як структуру взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку, концептуальна картина світу – це відображення світосприйняття у свідомості людини за допомогою концептів.

2. Провівши вільний асоціативний експеримент усіх учасників поділили на 5 груп: 12-17 років – 20,3%; 18-25 років – 58,3%; 25-35 років – 6%; 35-50 років – 12,7%; 50+ років – 2,7%. Найбільш активно виявилась група від 18 до 25 років. Вважається, що до 25 років формується мовна особистість.

3. Отримані реакції були поділені за типом вербального зв'язку на: 1) парадигматичні; 2) синтагматичні; 3) тематичні; 4) словотвірні; 5) фонетичні; 6) власні назви; 7) ремінісцентні; 8) аббревіатури; 9) емоційно-оцінні; 10) іншомовні; 11) нецензурні, де особливе місце займають емоційно-оцінні, синтагматичні та парадигматичні реакції.

4. Кожне асоціативне поле має ядро та периферію. Найкраще ядро формується в асоціативному полі слова-стимулу COVID-19. (18% від загальної суми реакцій). В інших асоціативних полях ядро складає від 9% до 13%. Найменш сформоване ядро в асоціативному полі слова-стимулу ІНФОРМАЦІЯ (9%), тобто можемо стверджувати, що асоціативне значення несформоване повною мірою.

5. Асоціативне значення сформоване найчастіше повторюваними реакціями та суттєво не відрізняється від лексичного. Наприклад, в асоціативному полі слова-стимулу КАРАНТИН найбільше позитивно оцінних

реакцій. Якщо для лексичного значення ключовим компонентом є 'ізоляція', то для асоціативного 'дім'.

Отже, глобальні зміни, що спричинені пандемією, активізують певні поняття у мовній картині світу українців та впливають на особливості сприймання світу і себе у ньому.

Перспективою подальшого дослідження є проведення вільного асоціативного експерименту з більшою кількістю учасників та збільшення стимульного списку. Цікаво також порівняти, як відображаються ці поняття у мовній картині світу інших національностей.

Література:

1. Академічний тлумачний словник української мови <http://sum.in.ua/>
2. Витгенштейн Л. Tractatus logico-philosophicus» (с параллельными комментариями В. Руднева). – Режим доступа: https://www.ruthenia.ru/logos/number/1999_01/1999_1_07_.htm
3. Горошко Е. И. «Проблемы проведения свободного ассоциативного эксперимента» с. 53-61 <https://core.ac.uk/download/pdf/343952459.pdf>
4. Денисевич О. В. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження соціального портрету // Волинь-Житомирщина: – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 334–340.
5. Денисевич О. Типи вербальних зв'язків в асоціативних полях рекламної лексики // Типологія та функції мовних одиниць : наук. журн. / [редкол. : Н. М. Костусяк / [(гол. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 1 (5). – С. 41 – 51.
6. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика. – К.: Довіра, 2007. – 262 с.
7. Живіцька І. А. Мовна картина світу як відображення реальності / І. А. Живіцька // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. –2010. – Вип. 4. – С. 20–25.
8. Кравченко-Дзондза О. Е. Метафорична картина світу в західноукраїнській прозі 20-30 років ХХ ст. / О.Е. Кравченко-Дзондза // Рідне слово в етнокультурному вимірі. – 2013. – С. 380–387.
9. Леонтьев О. Н. «Избранные психологические произведения» Том I та II <http://yanko.lib.ru/books/psycho/leontyev-psychology.htm>
10. Лукаш Г.П. «Картина світу як об'єкт вивчення лінгвокультурології». – Режим доступа: https://ntsa-efon-npu.at.ua/blog/kartina_svitu_jak_ob_ekt_vivchennja_lingvokulturologiji/2010-11-15-186
11. Орап М. О. Мовна картина світу як феномен когнітивної соціальної психології / М. О. Орап // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2011. – Вип. 27. – С. 273–280.

12. Радченко О. Лингвофилософский неоромантизм Й. Л. Вайсгербера // Вопросы языкознания. – 1993. – №2. – с. 107–114.
13. Середницька А. Я. Відмінності між мовною і концептуальною картинами світу з погляду сучасного мовознавства / А. Я. Середницька // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. – 2016. – Вип. 21(1). – С. 69–72 .
14. Соколовская Ж. П. Картина мира в значениях слов – семантические фантазии или «катехизис семантики». Симферополь: Таврия, 1993. – 231 с.
15. Сурмач О. Я. Асоціативний експеримент та вербальні асоціації у психолінгвістичних дослідженнях / О. Я. Сурмач Наукові записки Національного університету Острозька академія. Сер.: Філологічна – 2012ю-Вип. 29. С. 22-24
16. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. / В.Н. Телия – М.: Шк. «Яз. рус. культуры», 1996. – 284 с
17. Уфимцева А.А. Роль лексики в сознании человека и формировании языковой картины мира / А.А. Уфимцева // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988.
18. Хайдеггер М. Время картины мира. – Режим доступа: <http://abolla.narod.ru/vkm.pdf>
19. World Health Organisation. – Режим доступа: https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1